

som dertil havde tilbudt sig, skulde ansættes i Paris«. Spørgsmålet blev udsat på anerkendelse af republikken, der skulde forelægges kongen.²⁸

Hvad Reventlow angår, er der heller ingen tegn på, at han skulle have skiftet mening, siden han den 13. april stærkt havde beklaget overfor Knuth, at Lehmann ville rejse: »Ayant tant à me louer de l'assistance que m'a prêtée M. Orla Lehmann dans ma tâche difficile, je regrette beaucoup qu'il a pris ce matin la résolution de profiter du départ du bateau à vapeur »The Ranger« que sur sa route à Reval débarquera M. le Ministre à Elsinore«. Forf. forestiller sig formentlig, at Lehmanns tilbagevenden til London efter modtagelsen af meddelelsen om slaget ved Bov havde irriteret Reventlow. Men derefter fulgte dog samarbejdet om Disraelis interpellation, som Reventlow omtalte så venligt i sin depeche af 20. april. Under alle omstændigheder ville Reventlow, hvis han den 28. april havde udtalt sig som citeret om et medlem af den danske regering, i sandhed have optrådt som en »strange bird in the world of diplomats«.

Sin dom om Lehmann i London udtrykker forf. således: »Idet jeg tager samme reservation som Schouw m. h. t. bedømmelsen af Lehmanns mission, er det min opfattelse, at man næppe kan hævde, at den bragte udbytte, men den voldte formentlig heller ingen særlig (!) skade«. Schouw havde sammen med H. N. Clausen og Krieger gennemlæst koncepterne til Lehmanns indberetninger og derefter udtalt, at der fra Lehmanns side var gjort, hvad der kunne gøres og således, som det måtte gøres, »saavidt jeg kan have en Mening«. Forfatteren kunne uden skade have ladet det blive derved.

STIG RODE

TIL højesteretssagfører *Stig Rodes* (R.) foranstående indlæg, kritiserende min afhandling: »Orla Lehmanns diplomatiske mission . . .« (H. T. 12. r. I, s. 608 ff.) vil jeg først gøre den, for historikere ganske vist temmelig unødvendige bemærkning, at min fremstilling *ikke* bygger på O. L.s memoirer, men på det samtidige kildestof. Dette fremgår tilstrækkeligt af mine citater. Jeg kan derfor i tavshed forbigå, hvad R. mener, jeg

²⁸ Lehmann siger selv i ms. – i slutningen af de i udg. udeladte betragtninger, som forf. delvis gengiver s. 647 – at kongen gav sit samtykke, men at det ikke blev til noget, fordi den russiske storkansler, grev Nesselrode, tilkendegav, at han satte så megen pris på at beholde den danske chargé d'affaires, baron Otto Plessen, at han »renoncerede på en finere Repræsentation af Danmark«. Om Knuths samtidige syn på Reventlow kan henvises til hans bemærkning i statsrådet 12. maj om, at »han befrygtede, at Gesandten i London mindre klart saae sig istand til at opfatte de bestaaende Forhold, og at han ønskede at sende ham en Assistance, der var inde i det Historiske og Statsretlige ved det foreliggende Spørgsmaal«. Det blev som bekendt Krieger, der på det tidspunkt var i Jylland som Lehmanns sekretær, men ligesom Lehmann vendte hjem kort efter.

burde have medtaget eller ikke medtaget af memoirerne. Et kuriøst eksempel på hans misforståelse ses bl. a. s. 169 note 20, hvor han skriver: »Lehmann kalder ikke den svenske gesandt baron d'Ohsson for franskmanden, grev d'Ohlsen, hverken i ms. eller udg.« Nej, det vilde have været mærkeligt, om L., da han udarbejdede ms., eller udgiveren (Hage) ikke havde kendt d'Ohssons navn. Mit citat stammer fra L.s skrivelse fra Berlin 31. marts 1848 (se s. 614, anm. 21).

Foruden at skildre selve hændelsesforløbet af Orla Lehmanns mission var det, som jeg skriver i min afhandling s. 608, min hensigt tillige at give en kritisk belysning af O. L.s egen senere skildring af denne i det i hans privatarkiv i Rigsarkivet opbevarede ms. samt af forholdet mellem dette og den ved Hother Hage besørgede udgave. Jeg har her forudsat, at der ikke forelå noget andet ms. af L. selv end det bevarede, og at de, ganske vist *meget* betydelige ændringer i udgaven skyldtes Hage, Krieger eller O. L.s broder, oberst Wilh. L.

R.s opfattelse går nu ud på, at der til grund for udgaven må ligge et (ikke bevaret) »trykmanuskript« af O. L. selv, og at udgaven derfor – sådan forstår jeg ham i hvert fald – er at anse for det »autoritative« udtryk for L.s meninger, og at L.s foreliggende egenhændige ms. ikke bør benyttes af forskere. Således kritiserer R. s. 178 vidtløftigt min brug af et par udtalelser i ms. med henvisning til, at de er ændrede (rettede) i udgaven.

Om tidspunktet for affattelsen af det Lehmannske ms. bemærker R. s. 161, uden at anføre grunde derfor, at det »synes at stamme fra denne tid« (d. v. s. efter ministerskiftet 1863). R. må have overset, at jeg i min afhandling oplyser – på grundlag af udtalelser i selve ms. – at det må være skrevet i L.s allersidste levetid (d. 1870).

Mærkeligere er det, at R. ikke synes at tage rimeligt hensyn til, hvad Hother Hage i forordet til 1. bd. af »Orla Lehmanns Efterladte Skrifter« (1872) oplyser om den tilstand, hvori han forefandt L.s mss. Jeg skal citere det meste af dette. Mss., skriver H., falder i to hovedgrupper, hvoraf den 1. (afhandlinger og taler) var »færdige fra hans (L.s) hånd«. Den 2. gruppe er livserindringer: »Flere afsnit af disse er omhyggeligt bearbejdede og bærer præg af, at der er lagt den sidste hånd på dem, andre skulde gennemgå et yderligere gennemsyn. Det første gælder til dels om det, der vedrører tiden indtil moderens død i 1834 . . . hvorimod enkelte afsnit af erindringerne fra en senere tid ikke var endelig bearbejdede . . .«.

»Ved det foretagne gennemsyn har jeg søgt at handle i Lehmanns ånd, så at jeg tør håbe, at han selv vilde have billiget de ændringer og rettelser, der er foretagne. Ved arbejdets udførelse har justitsminister Krieger med stor redebonhed bistået mig, og ydet såre værdifulde bidrag

til opgavens løsning; Orla Lehmanns broder – oberst Lehmann – har ved enkelte afsnit meddelt mig nyttige oplysninger og vink«.

Da L.s ms. »Min diplomatiske Reise i 1848« må henhøre til de ikke »endelig bearbejdede«, er det altså, sådan er min opfattelse, kommet ud for Hages her omtalte gennemsyn med »ændringer og rettelser« m. m., og resultatet ses i udgaven.

Sin hypotese om et ikke bevaret, originalt Lehmannsk trykms. begrunder R. (s. 174) med, at når der i Kriegers dagbøger (26. nov. 1870) tales om »Berlin-London« og ikke om »Diplomatisk Reise 1848«, »kan det kun være udtryk for, at det endelige manuskript forelå allerede ved Lehmanns død«. Nogen bindende beviskraft herfor kan jeg ikke tillægge udtalelsen. Når Rode, som nævnt, anfører det elastiske dateringstidspunkt: »tiden efter ministerskiftet 1863« for det eksisterende ms., tænker jeg mig, grunden hertil er at give O. L. stunder til at udarbejde det hypotetiske trykmanuskript. Men det eksisterende ms. stammer, som sagt, fra O. L.s allersidste tid.

Alligevel kan man vel næppe absolut benægte den mulighed, at L. *kan* have nået at udarbejde et nyt ms., og heller ikke den mulighed, at det er et sådant, der evt. er kommet ud for Hages og fællers gennemsyn og ændringer. At man skulde kunne fastslå, at udgaven på grund af dens stil eller de der givne oplysninger helt igennem må være baseret på et originalt trykms. af L., betvivler jeg. For øvrigt er dette spørgsmål, selv om det er af interesse, for mig af ret underordnet betydning, og skønt R., som nævnt, synes at ville forbyde brug af det eksisterende ms., så er det dog dette, vi har.

Af R.s ikke få, mindre venlige bemærkninger om min afhandling skal jeg nævne et par. S. 649 skriver jeg, at »man kunde fristes til at tro«, at nogle udtalelser i Reventlows depeche af 28. april til Knuth »var møntede på Lehmann«, nemlig følgende: »Jeg tror ej, at De, kære hr. greve, har årsag at bebrejde eller at fortryde et eneste ord om visse folk, hvis letsindighed er stor, således som han nylig har aflagt en mærkværdig prøve på . . .«. R. foreslår (s. 180), at der med »han« menes Palmerston, et forslag, som jeg ikke anser for sandsynligt. Men endvidere fremsætter han en – grundløs – formodning om, hvad der kan have fået mig til at tænke på L., og bebrejder mig derefter, hvad jeg da må have overset!

At R. s. 169 (sml. s. 165) kalder mit citat af Hages brev 27/6 1872 for »mangelfuldt«, kan jeg ikke rigtigt forstå, Jeg har nøjedes med af brevet at citere, hvad jeg i den givne forbindelse anså for vigtigt. Uddrag af breve er ikke i sig selv »mangelfulde«.

S. 168 note 19 berigtiger R. min angivelse i H. T. 11 r. VI, s. 627 note 2 om stedet, hvor fru Lehmann døde. Hans bemærkning, at min oplysning stammer fra en »formentlig mundtlig meddelelse«, er ganske vist

urigtig, men evt. kan han bebrejde mig, at jeg ikke selv har verificeret meddelelsen.

R.s polemiske form – se f.eks. også s. 173, hvor han betvivler, at jeg har læst udgaven »i sin helhed« – gouterer jeg ikke rigtig. Den udspringer jo nok af hans ønske om en adskilligt højere værdsættelse end min af Lehmanns optræden i rollen som diplomat. At R. tager de rosende ord om Lehmann, der findes i de danske gesandters depecher fra Berlin og London, til indtægt for sin opfattelse, forstår jeg. Men måske skulde man ved bedømmelsen af disse betænke, at L. havde – enten da eller senere – lejlighed til at se depecherne, og at disse skreves af professionelle diplomater. Grev Knuths anmodning til L. om »så snart som muligt« at tage fra London til Haag fortolkes af R. (s. 180) som vidnesbyrd om Knuths tillid til L.s »talentfulde kræfter«. Men kan det ikke fortolkes som et ønske om at få L. væk fra London?

Den af mig i min afhandling givne vurdering ser jeg ikke nogen grund til at fravige. Men ingen vil benægte O. L.s redebonne iver efter at stå sit fædreland bi i nødens time i den konflikt, som han for øvrigt selv i betydelig grad havde været med at fremkalde. Heller ingen forbliver uberørt af den personlighedens charme, som også udfolder sig under hans »diplomatiske mission«.

HOLGER HJELHOLT

HÆRENS ILLEGALE VIRKE 1943–45

I 1960 kom det med udgangspunkt i dr. phil. Jørgens Hæstrups centralt placerede besættelsestidshistoriske værk »Hemmelig Alliance« til en overordentlig kritisk og fordømmende presseomtale af hærens illegale ledelse – den såkaldte Lille Generalstab – navnlig dens indflydelse på fordelingen af våben til modstandsstyrkerne i 1944–45. Videst gik et kommunistisk blad, hvis redaktør ved såvel byret som Højesteret dømtes for grove injurier mod en ledende officer i Den lille Generalstab – den daværende hærchef, generaløjtnant Viggo Hjalff. Den indklagede redaktørs advokat måtte naturligvis se det som sin opgave at få tegnet et så lidet flatterende billede af Den lille Generalstabs virke som muligt, og i vide kredse gjorde hans og andres kritik uden tvivl et dybt indtryk. Det har derfor stor interesse at se, hvorledes hærens indsats fremtræder og vurderes i den nyeste fremstilling af besættelsestidens historie, generalsekretær, cand. mag. Frantz Wendts skildring af perioden 1939–65 i det efteråret 1966 af Politikens Forlag udsendte 14. bind af »Danmarks Historie«.

For den, der stadig har et indtryk af den pressehetz, der fulgte i retsagens spor, vil læsningen af Frantz Wendts fremstilling nok give anledning til undren. For hans vurdering af officersindsatsen er overraskende